

بایسته‌های صحیح‌تر و پیش

یادآوری:

مرکز پژوهشی میراث مکتوب برای محققان ساختن اهداف بلندمدت علمی و پژوهشی خود، در نظر دارد در کنار معرفی نسخه‌های خطی ارزشمند برای تصحیح و چاپ، مجموعه‌ای از طرح‌های پژوهشی را نیز معرفی کرده در اختیار محققان و دانشجویان مستعد و علاقه‌مند قرار دهد. طرح این موضوعات به چند روی ضروری می‌نمود:

۱. در کارهایی که تا کنون در حوزه تصحیح انتقادی متون صورت گرفته است، مصححان کمتر به محتوای اثر توجه کرده‌اند. بسا که محققان و مصححانی دست به تصحیح متنی می‌زنند که چندان به موضوع و محتوای آن واقف نیستند، لذا ارزش‌های علمی و اطلاعات مفید متن چندان که باید کاویده و بازنموده نمی‌شود. از این رو، اهتمام به متن پژوهی به عنوان امری لازم در فرایند تصحیح در اولویت برنامه‌های مرکز قرار گرفت.

۲. یکی از مشکلات دانشجویان مقاطع کارشناسی ارشد و دکتری دانشگاه‌ها و استادان ایشان، یافتن موضوع برای نوشتن پایان‌نامه است. شمار دانشجویان علاقه‌مند به تصحیح متن کم نیست، ولی متأسفانه معمولاً متونی برای تصحیح به ایشان معرفی می‌شود که قبلاً تصحیح شده و معلوم نیست تصحیح مجدد آن وجهی داشته باشد؛ به‌ویژه که غالباً جست‌وجو و ارزیابی دقیقی هم برای شناسایی و گزینش بهترین نسخه‌های آن متن انجام نمی‌پذیرد. از این رو معرفی طرح‌های پژوهشی و نسخه‌های ارزشمند برای تصحیح می‌تواند پشتوانه‌ای باشد برای دانشگاهیان در اولویت‌بندی و انتخاب موضوع پایان‌نامه‌های تحصیلی.

۳. طرح موضوعات پژوهشی و معرفی نسخه‌های ارزشمند و اطلاع‌رسانی در سطح گسترده، بدین منظور است که اگر پژوهشگرانی در هر گوشه این مرز و بوم خواستند بر روی طرح‌های پیشنهادی ما — که در هر شماره مجله تعدادی را معرفی می‌کنیم — کار کنند، مجال کار برای همه به یکسان فراهم باشد. دست مصححان در انتخاب ناشر و چاپ حاصل تلاششان البته باز است ولی ما نیز آمادگی داریم کارهایی را که شرایط کیفی لازم را احراز کنند چاپ و منتشر کنیم.

الف. بایسته‌های تصحیح

۱. منظومه عقد جواهر

(منظومه عرفانی)

پدیدآور:؟

تاریخ نگارش: روز جمعه ۱۵ ذی‌حجه ۶۷۸ هـ

تعداد اوراق: ۵۶ برگ ۱۲ سطری

محل نگهداری: کتابخانه مدرسه جعفری کاشان، شماره ۲۰ بخش اول مجموعه‌ای دو بخشی

توضیح: از چنین اثری در مجلدات ۷ و ۸ فهرست‌واره کتاب‌های فارسی، که بزرگ‌ترین کتاب‌شناسی متون عرفانی فارسی است، سخنی به میان نیامده است. تنها یک نسخه از آن در کاشان به نشانی‌ای که نوشته شد وجود دارد که در نسخه پژوهی، دفتر یکم، صص ۹۵-۹۶ ذیل «فهرست نسخه‌های مدرسه جعفری کاشان» معرفی شده است. از اهمیت این منظومه عرفانی قرن هفتمی، که هم‌زمان با شکل‌گیری مثنوی مولانا در قونیه در گوشه‌ای از ایران پس از عهد مغول ساخته شده، نباید غافل بود.

۲. ترجمه مقامات حریری

(ترجمه متون ادب عربی)

پدیدآور:؟

تاریخ نگارش: ۵۰۷ هـ یا قبل از آن

تاریخ کتابت: جمادی‌الثانی ۵۰۷ هـ

تعداد اوراق: ۳۱۶ برگ

محل نگهداری: کتابخانه توبینگن به شماره Or. Quart 10

محل نگهداری میکروفیلم آن در ایران: کتابخانه مینوی به شماره ۴۸ میکروفیلم‌ها

توضیح: از مقامات حریری ساخته شده در ۵۰۴ هـ نسخه‌های ترجمه‌دار چندی باقی است که با یکدیگر تفاوت دارند و برخی از آن‌ها طی مقالات و یا پژوهش‌هایی تصحیحی عرضه

شده است؛ اما قدیمی‌ترین این ترجمه‌ها در نسخه حاضر دیده می‌شود که فیلم آن در کتابخانه مینوی موجود است و مرحوم دانش‌پژوه و استاد افشار در فهرست‌واره کتابخانه مینوی صص ۷۲-۷۵ از آن با وصفی مفصل یاد کرده‌اند. این اثر، که مانند تمامی ترجمه‌های کهن این متن عربی به صورت زیرنویس کتابت شده، از هر نظر مهم و واجد بررسی و چاپ است. در فهرست‌واره مینوی آمده است که این ترجمه با اقران خود هیچ مشابهتی ندارد و متفاوت از آن‌هاست.

۳. تحفة الالفاظ

(فرهنگ‌نامه عربی به فارسی)

پدیدآور:؟

تاریخ نگارش: ۶۵۶ هـ

تعداد اوراق: حدود ۹۰ برگ

محل نگهداری: چند نسخه دارد از جمله در کتابخانه ملک (۲ نسخه) و چند کتابخانه دیگر

توضیح: این فرهنگ‌نامه دارای چند نسخه از عصر صفوی به بعد است که در فهرست نسخه‌های خطی فارسی استاد منزوی ج ۳ ص ۱۹۶۷ معرفی شده است، اما تاریخ نگارش اثر از روی فهرست کتابخانه ملک ج ۵ ص ۳۲ ذیل معرفی یکی از دو نسخه کتابخانه ملک به دست آمد. با توجه به این تاریخ، انتشار این اثر بسیار خواهد بود. نظم اصلی کتاب بر ۳۲ «مطلب» بنا شده است.

۴. الملخص فی اللغة

(فرهنگ‌نامه عربی به فارسی)

پدیدآور: ابوالفتح حمد بن محمد بن حسین بادی معروف به کافی

تاریخ نگارش: قبل از ۶۸۴ هـ

تاریخ کتابت: ذی‌قعدة ۶۸۴ هـ

تعداد اوراق: ۱۱۵ برگ ۲۰ سطری

محل نگهداری: کتابخانه مجلس شماره ۹۴۵۵

توضیح: از این اثر همین یک نسخه شناسایی و معرفی شده است که نسخه‌ای است در غایت نفاست و نگارنده خود از نزدیک آن را در مجلس بررسی کرده است. تاریخ کتابت آن به یقین درست است و احتمالاً نگارش و تدوین اثر به پیش از

این تاریخ باز می‌گردد. نظم کتاب الفبایی و بر اساس حروف معجم است که در انتها نیز بابتی دارد «در چیزها که آوردن آن بر حروف معجم مرتب نباشد». مقداری از دیباچه کتاب و نیز دو صفحه از عکس آن در فهرست مجلس، ج ۳، صص ۱۴۴-۱۴۵ و صص ۲۹۶-۲۹۷ آمده است. این نسخه از هر نظر برای نشر عکسی نیز مناسب است.

■

«امام علی (ع) و میراث»

مرکز پژوهشی میراث مکتوب در راستای شناخت بیشتر مولای متقیان حضرت علی (ع) و آثار ایشان، چاپ و انتشار چند کتاب و نشریه و برگزاری نشریه و برگزاری نشست‌ها و همایش‌هایی را در کارنامه خود دارد.

آثار احمدی، کلمات علیه غزاه منهای الو لایه فی شرح نهج البلاغه، شرح نهج البلاغه (۲ جلدی)، شرح دیوان منسوب به امیر المؤمنین، علی نامه (چاپی و نسخه‌برگردان)، نهج البلاغه (نسخه‌برگردان)، به‌گزین علی نامه، کلمات قصار امام علی (ع)، ترجمه منظوم وصیت‌نامه امام علی (ع) به امام حسین (ع)، ضمیمه شماره ۲۰ و ۲۲ دوفصلنامه آینه میراث از آثاری هستند که با موضوع امام علی (ع) از سوی مرکز پژوهشی میراث مکتوب منتشر شده است.

برگزاری نشست‌ها و همایش‌های زیر نیز از فعالیت‌های دیگر میراث مکتوب در این موضوع است:

نقد و بررسی سه شرح نهج البلاغه (آبان ۸۳)، نقد و بررسی کتاب منهای الو لایه فی شرح نهج البلاغه (مهر ۸۴)، بزرگداشت سید رضی و سید مرتضی (مهر ۸۵)، سخنان امام علی (ع) و نهج البلاغه در متون نظم و نثر فارسی (شهریور ۸۷)، رونمایی از نسخه‌برگردان علی نامه (شهریور ۸۸)، همایش امام علی (ع) و میراث (آذر ۸۹) و نشست فرمان مالک اشتر در تاریخ ادب فارسی (آبان ۹۱)

ب. بایسته‌های پژوهش

طرح ۱

بازسازی تفسیر مفقود ناصر کبیر (م ۳۰۴ ق)

۱۳۸۸ خ؛ ۲ ج.

– عمادی حائری، سید محمد، بازسازی متون کهن حدیث شیعه: روش، تحلیل، نمونه، تهران، ۱۳۸۸ خ.

شرح موضوع و روش کلی پژوهش:

حسن بن علی بن حسن بن علی بن عمر بن علی (ع) بن حسین (ع) (ح ۲۳۰ ق در مدینه - ۳۰۴ ق در اَمِیل)، ملقب به الناصر للحق و معروف به ناصر کبیر و ناصر اطروش از بزرگان زیدیه است. تعالیم ناصر اطروش با کلام و مخصوصاً فقه امامیه، قرابت‌هایی داشته و حتی برخی از علمای امامیه بر آن هستند که او امامی مذهب بوده است. ناصر کبیر آثار بسیاری تألیف کرد که امروزه جز چند اثر از آن‌ها برجای نمانده است، اما در متون و منابع بعدی به طور پراکنده منقولاتی از کتاب‌های مفقود او را می‌توان یافت. یکی از آثار مهم ناصر اطروش که امروزه موجود نیست، اما بخش‌هایی از آن از طریق منابع بعدی باقی مانده، تفسیر او بر قرآن است که در این طرح پژوهشی بازسازی خواهد شد.

طرح ۲

ترجمه‌های احمد جام (م ۵۳۶ ق) از آیات قرآن کریم

شرح موضوع و روش کلی پژوهش:

ابونصر احمد بن ابی‌الحسن نامقی معروف به شیخ جام و ژنده‌پیل، از عرفای مشهور ایرانی در قرن پنجم است. ژنده‌پیل آثار عرفانی متعددی به زبان فارسی تألیف کرده که از اهمیت بسیاری در تاریخ ادبیات عرفانی فارسی برخوردار است. وی در آثار فارسی خود به آیات بسیاری از قرآن استشهاد جسته و ترجمه‌ای به فارسی از آن‌ها به دست داده است. این ترجمه‌ها، که به طور پراکنده در لابه‌لای آثار فارسی او درج شده‌اند، می‌توانند به عنوان ترجمه‌های خاص شیخ جام از آیات قرآن بررسی شود و مورد تحلیل قرار گیرد.

برای دستیابی به ترجمه‌های قرآنی شیخ جام، باید یک دور کامل آثار فارسی وی قرائت شده و فیش برداری گردد. پس از استخراج آیات و ترجمه‌های وی از آثارش، آن‌ها را به ترتیب آیات قرآن مرتب می‌کنیم و ترجمه احمد جام از هر آیه را در ذیل آن می‌آوریم. در تحلیل ترجمه‌های احمد جام نیز حتماً باید به مقایسه واژگان و ساختار نحوی ترجمه‌های او با ترجمه‌های کهن قرآنی (از ترجمه تفسیر طبری به بعد) پرداخت.

برای بازسازی تفسیر ناصر اطروش، باید بخش‌های منقول از آن را در آثار مختلف به ویژه آثار زیدی جست‌وجو کرد و آن‌ها را استخراج نمود. یکی از منابع مهم، که بخش‌هایی از این کتاب مفقود را در خود دارد، تفسیر کتاب‌الله ابوالفضل دیلمی است. پس از استخراج این مواد منقول، باید آن‌ها را به ترتیب آیات قرآن مرتب کرد و تفسیر مؤلف را در ذیل هر آیه آورد.

اهم منابع:

– دیلمی، ابوالفضل بن شهردویر، تفسیر کتاب‌الله، نسخه بردارنده به قطع اصل از روی نسخه‌های خطی شماره ۱۲۲۷۸ (المجلده الاولى) و ۱۷۹۸۲ (المجلده الاخری) کتابخانه مجلس شورای اسلامی، با مقدمه سید محمد عمادی حائری، تهران، چاپ اول،

اهم منابع:

– عمادی حائری، سید محمد، قرآن فارسی کهن: تاریخ، تحریرها،

تحلیل، تهران، ۱۳۸۶ خ؛ ص ۳۷، پانوش ۱.

_____، «ترجمه ناصر خسرو از آیات قرآن کریم»، ترجمان وحی،
س ۸، ش ۱، پیاپی ۱۵، بهار - تابستان ۱۳۸۳ خ؛ صص ۶۲ - ۷۴.

- فاضل، علی، انس التائبین، تهران، ۱۳۶۸ خ.

_____، روضة المذنبین و جنة المشتاقین، تهران، ۱۳۷۸ خ.

_____، كنوز الحكمه، تهران، ۱۳۸۷ خ.

_____، مفتاح النجات، تهران، ۱۳۸۷ خ.

- نصیری جامی، حسن، بحار الحقیقه، تهران، ۱۳۸۹ خ.

_____، سراج السائرین، جامی، تهران، ۱۳۸۹ خ.

طرح ۳

تشبیهات و استعارات روزبهان بقلی شیرازی (م ۶۰۶ ق) در عبهر العاشقین

شرح موضوع و روش کلی پژوهش:

ابومحمد روزبهان بقلی شیرازی معروف به شیخ شطّاح و شطّاح فارس، از عارفان مشهور قرن ششم و هفتم است. روزبهان آثار متعددی به زبان عربی و فارسی تألیف کرده که از آن میان آثار فارسی او، به ویژه شرح شطّاحیات و عبهر العاشقین، هم از جهت لفظی و هم از جهت معنایی از متون مهم صوفیانه فارسی به شمار می‌آیند. در این دو اثر تعبیّرات، تشبیهات و استعارات شایان توجهی دیده می‌شود که در زمینه تحلیل ساختار تخیلی متون منثور عرفانی در خور توجه ویژه است. در این طرح، تشبیهات و استعارات روزبهان نسبت به طبیعت استخراج و تحلیل می‌شود.

برای این طرح، عبهر العاشقین توسط پژوهشگر به طور دقیق خوانده و فیش‌برداری می‌شود. سپس کلیه تشبیهات و استعارات بر اساس مواد موجود در طبیعت مرتب شده و در ذیل هر یک وجه‌شبهه و دیگر عناصر استعاره و تشبیه استخراج و تحلیل می‌شود. پس از اتمام این بخش، جهان‌نگری روزبهان نسبت به طبیعت، و نقش عناصر روانی در این تشبیهات بررسی و تحلیل خواهد شد.

اهم منابع:

- بقلی شیرازی، روزبهان، عبهر العاشقین، به کوشش هنری کرین و محمد معین، تهران، ۱۳۶۰ خ.

طرح ۴

استخراج و تحلیل نسخه‌بدل‌های الإشارات و التنبیهات ابن سینا در قرون ششم و هفتم

شرح موضوع و روش کلی پژوهش:

الإشارات و التنبیهات، واپسین اثر شیخ رئیس ابوعلی حسین بن عبدالله بن سینا (۳۷۰-۴۲۸ ق) است. قرن ششم و هفتم، دوره اوج اعتنا به اشارات از سوی موافقان و مخالفان ابن‌سیناست. مشهورترین اثری که در ردّ و نقد اشارات شکل گرفت، شرح انتقادی فخرالدین محمد بن عمر رازی (۵۴۳ - ۶۰۶ ق) است. حل مشکلات کتاب الإشارات و التنبیهات مشهور به شرح اشارات نیز مهمترین اثر فلسفی خواجه نصیرالدین طوسی است که وی در آن به ردّ اشکالات رازی بر اشارات پرداخته است. یکی از نکته‌هایی که در شرح اشارات طوسی شایان توجه است، تأمل وی در اختلاف نسخه‌های اشارات و اشاره او به اختلافات نسخه خود با نسخه فخر رازی است. این طرح به استخراج این اختلاف نسخ و نقش آن‌ها در شرح و تحلیل فلسفی عبارات ابن سینا در اشارات می‌پردازد. در این طرح، نخست شرح اشارات طوسی به طور کامل قرائت و کلیه مواردی که وی به اختلاف نسخه خود از اشارات با نسخه فخر رازی اشاره کرده، استخراج می‌شود. سپس به نقش این اختلاف نسخه‌ها در شرح و تفسیرهای متفاوت طوسی و رازی از کلام ابن سینا در اشارات پرداخته می‌شود و با روش‌های تحلیل متن، قوت و استحکام و ترجیح ضبط هر یک از نسخه‌ها بررسی و گزارش می‌شود.

اهم منابع:

- دنیا، سلیمان، الإشارات و التنبیهات ... مع شرح نصیرالدین الطوسی، قاهره، چ سوم، بی‌تا.

- طوسی، محمد بن حسن، شرح الإشارات و التنبیهات، به کوشش [حسن] حسن‌زاده آملی، قم، ۸۴-۱۳۸۳ خ.

- طوسی، خواجه نصیرالدین محمد بن محمد بن حسن، حلّ مشکلات کتاب الإشارات و التنبیهات (مشهور به شرح اشارات)، با مقدمه سید محمد عمادی حائری، تهران، ۱۳۸۹ خ؛ ص ۱۹، پانوش ۸.

